

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 19 Ağustos 2019

Kabul Tarihi: 4 Aralık 2019

Atf Künyesi: Göncü, H. (2019). “Smyrna Antik Kenti Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 180-203.

SMYRNA ANTİK KENTİ ERKEN ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU MİMARİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hakan GÖNCÜ*

Öz

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Smyrna Agorası'nın kuzeybatı köşesinde konumlanmaktadır. Yapı aynı alanda daha önce tespit edilmiş olan Hellenistik ve Geç Roma Dönemi Bouleuterionlar'ı haricinde ayrı bir bina olarak 2016 yılında keşfedilmiştir. Bu dönem Bouleuterionu'nun Smyrna Antik Kenti yapılaşma faaliyetleri içerisinde MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Roma imparatoru Augustus ya da Tiberius Döneminde inşasının tamamlandığı ön görülmektedir. Aslen Smyrna Kent Meclisi'nin yerel toplantıları için tahsis edilen yapının Antik kaynaklardan bu işlevi dışında hitabet çalışmaları gibi farklı amaçlarla da kullanıldığını öğrenmekteyiz. Aynı kaynaklardan yapının MS 177/178 yılında gerçekleşen bir depremden dolayı zarar büyük oranda gördüğü anlaşılmaktadır. Olasılıkla onarılamaz bir şekilde harap olan yapı, bu olayla birlikte işlevini de kaybetmiştir.

Yapıya dair ilk araştırma ve tespit çalışmalarının ardından 2018 yılında büyük oranda kazıları da tamamlanarak tüm yapı bölümleri gün ışığına çıkarılmıştır. Güney cephesinde giriş için tasarlanmış bir portikonun varlığına dair kalıntılar da tespit edilen yapı bu bölümü hariç 36,25 x 22,5 m ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. Düz bir arazide planlanan Bouleuterion, podyum benzeri bir şekilde düzenlenmiş olan teras duvarları üzerinde yükselmektedir. Klasik Yunan tiyatrolarını andırır bir formda inşa edilmiş olan cavea bölümü moloz taş duvarlarla desteklenen yapay dolgu bir alt yapıya sahiptir. Yapının arkeolojik belgeleme anlamında iyi korunmuş durumda olan bölümü ise orkestrasıdır. Yarım daireden biraz fazla genişlikte 6,88 m çap genişliğine sahip bu bölümde farklı renk ve damar dokularına sahip mermer plakalarla opus sectile teknikte bir döşeme yer almaktadır. Bu makalede arkeoloji dünyasının son yıllardaki keşiflerinden olan Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun; güncel tespitler ışığında mimarisi, yapı bölümleri ve kullanım özelliklerine dair inceleme ve değerlendirmelere yer verilerek bilim dünyasına tanıtılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bouleuterion, Cavea, Opus Sectile, Kent Meclisi

An Evaluation on the Architecture of the Early Roman Bouleuterion of the Ancient City of Smyrna

Abstract

Early Roman Bouleuterion is located on the northwest corner of the “State Agora of Smyrna”. The City Council, a different phase building in the same spot apart from the Hellenistic and Late Roman council buildings, has been found during the excavation season of 2016. It is thought that the council house has been built during the reign of Augustus or Tiberius towards the end of the first century BCE. It is understood that the building, used to house the council meetings of the city, was also used for other activities such as practicing declaiming, similar to its original purpose. From ancient sources it is understood that the

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kaynaklar Yerleşkesi, Tınaztepe Buca/İzmir/Türkiye, E-Posta: hakan.goncugmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8140-2869>.

Bu makale “Smyrna Bouleuterionu” başlıklı Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlanan yayınlanmamış doktora tez çalışmamdan derlenmiştir.

building was damaged in a big earthquake in AD 177/178. The building was probably beyond repair and so it was disused after this date.

The building has been fully excavated during 2018 excavation seasons after its initial identification and research. Traces of a portico has been identified in front of the building; the building covers an area of 36,25 m to 22,5 m excluding this portico. The bouleuterion has a half circle (hoof shaped) cavea reminding classical Greek theatres inside a rectangular façade and is built on a raised terrace with walls. The substructure for the cavea was built on a flat land with artificial filling without a slope. The well preserved part of the bouleuterion that is the orchestra. The orchestra is slightly bigger than a half circle and has a diameter of 6,88 m. The orchestra has an opus sectile decoration made of marble plaques in different colour and texture. This article aims to present this building, a recent discovery, to the scientific world with the study and evaluation of its architecture, building parts and usage properties.

Keywords: Bouleuterion, Cavea, Opus Sectile, City Council

Antik Kaynaklarda Smyrna Bouleuterionu ve Kazılar:

Smyrna Bouleuterionu hakkında antik kaynaklarda oldukça sınırlı sayıda bilgi yer almaktadır. Bunlardan şüphesiz en önemlisi ve en erkeni imparator Hadrianus Dönemine¹ denk gelmektedir. İS 124-138 aralığına tarihlenen bir yazıtta o dönem Smyrna’da yer alan çeşitli kamusal alan ve binaların yeniden inşasına katkı sağlayacakların isimleri listelenmektedir. Söz konusu yazıtın 11. ve 12. satırında *Luicius Vestunus* isimli bir vatandaş Bouleuterion’un yanında (bitişğinde) yer alan bazilikanın taban döşemelerinin yenilenmesinin ve bronz bir kapının temini² konusunda ödeme sözü vermektedir.

*Λούκος Βήστεινος / τὴν βασιλικὴν στρώσειν *

τὴν / πρὸς τῷ βουλευτηρίῳ καὶ χαλκῶς τὰς θύρας ποιήσειν ”³.

Bouleuterion ile ilgili ikinci yazılı kaynak ise MS 2. yüzyılda uzun yıllarını Smyrna’da geçirmiş ünlü hatip *Aelius Aristides*⁴’in söylevleridir. Hatip yazınlarında söylev pratiği yapmak için saat dörtte gideceği Bouleuterion’un nasıldan dinleyicilerle hınca hınç dolu olacağını anlatırken, bütün sofistlerin konuşmalarını duymak zorunda olan Bouleuterion muhafızlarından birinin yüzündeki umursamazlığına duyduğu hayranlığı aktarmaktadır.⁵

Hatip 18. söylevinde ise MS 177/178 depremi sonrası kentin zarar gören kamusal yapılarını sıralarken Bouleuterionu da saymaktadır;

“Her şeye dayanmış ben, şimdi hangi toprağa şiiir okuyacağım? Nerede benim Bouleuterion’um? Nerede delikanlıların ve yaşlıların bir araya gelişleri, o bağırıışları?”⁶

Smyrna Bouleuterionu araştırma tarihçesi ise kentin agorasında yürütülen ilk dönem kazılarına uzanmaktadır. Bu kazılarında ele geçen ve bazilikalardan Bouleuterion’un “yanında/bitişğinde olanı” niteleyen yazıttan yola çıkarak Agora Roma Bazilikası civarında bir Bouleuterion olduğu düşüncesi bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Ancak gerek yazıtın 177/178 depremi öncesine ait olması gerekse mevcut Bazilika’nın duvarlarında devşirme olarak kullanılmış oturma sıraları bulunması, yazıtta geçen Bouleuterion’un Bazilika’nın öncülü ile komşu olduğunu ve olasılıkla da 177/178 depremi sonrasında bouleuterionun yıkılması nedeniyle kalıntılarının bu yapıda kullanıldığını düşündürmüştür⁷.

Bouleuterion’a ilişkin arkeolojik anlamda ilk tespitler ise 2007 yılından sonraki süreçte⁸ gerçekleşmiştir. Bu tarihte birlikte Agora’nın batısındaki 19. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine kadar yapılaşmaların olduğu alan da kamulaştırmalar⁹ ile kazı arazisine dahil edilmiştir. Bu alanda 2008 yılında gerçekleştirilen kazılarda gün ışığına çıkarılan çeşitli kalıntılar bu noktada bir bouleuterionun olduğunu

¹ Smyrna’nın 2. kez “*Neokoros*” olma şerefini edindiği bu dönemin mimari faaliyetleri için Bkz. Gülbay, 2015, ss.50-52.

² Petzl, 1987, s. 191-194, diğer çeviriler için Bkz: König, 2013, s 255.

³ Yazıtın Grekçe orijinali ve Almanca tam çevirisi için Bkz. Petzl,1987, ss-191-197, Türkçe çevirisi için Bkz. Ayaçlar, 2006, ss.119-121.

⁴ Aristides, 1986, I-XVI.

⁵ McDonald,1943, s. 152.

⁶ Yakut, 2015, s.495.

⁷ Nauman, Kantar,1950, s.74.

⁸ 2007 yılından itibaren Smyrna Antik Kenti Kazıları Doç. Dr. Akın Ersoy Başkanlığı’nda Kültür Bakanlığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi adına devam ettirilmektedir.

⁹ Agora ve civarının sit alanı sınırlarının değişimi ve 18-20. yüzyıl yapılaşmaları için Bkz. Altınörs-Çtrak, Aksu, Demirden, Hekimoğlu, 2017, ss. 23-44.

ortaya koymuştur¹⁰. Söz konusu kazılarında bouleuterion kalıntıları özellikle 19 – 20. yüzyıllar arasındaki yapılaşmalar nedeniyle sınırlı bir şekilde de gözlemlenebilmiştir¹¹. Kazılarda çeşitli geç dönem (Osmanlı - Cumhuriyet) yapı kalıntılarıyla birlikte yapının cavea ait yapısına ait bazı tonoz kalıntıları ilk kez gün ışığına çıkarılmıştır¹² Ayrıca bu kazılarda Bouleuterion'un orkestra ve pulpitum döşemelerine dair de ilk tespitler gerçekleştirilmiştir.

2009 yılında devam bouleuterion kazılarında Osmanlı Dönemi yapılaşmalarının neden olduğu yoğun tahribata rağmen elde edilen yeni tespitlerle yapının planı önemli ölçüde anlaşılmıştır. Bu dönem kazılarında cavea alt yapısının dairesel duvarlar ve birbirlerinin simetriği olan 11 adet tonoz örtülü mekân üzerinde yükseldiği anlaşılmıştır.¹³

Bouleuterion kazılarında 2010 yılına gelindiğinde ise cavea üst yapı düzeninin büyük oranda anlaşılmasını sağlayan verilere ulaşılmıştır. Bu dönem kazılarında bütün tahribata rağmen cavea üzerinde bir adet in situ oturma basamağı bulunmuştur. Ayrıca söz konusu kalıntının doğusunda üst oturma sıralarına çıkan merdiven basamaklarına ait izler ve başka bir oturma basamağına ait olduğu anlaşılan blokaj kalıntıları da tespit edilmiştir. Bütün bu tespitlerle birlikte yapının inşa özelliklerinden de yola çıkarak bu bouleuterionun MS 177/178 depremi sonrasında inşa edildiği anlaşılarak yapı Geç Roma Dönemine tarihlenmiştir¹⁴.

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu¹⁵ kazılarının 2014'te tamamlanmasının ardından 2015 yılından itibaren özellikle bu yapının kuzey bölümünde yer alan ancak bu yapıyla tam olarak bir bağlantı göstermeyen kalıntıların araştırılması ve incelenmesine başlanmıştır. Hava fotoğrafları ve mimari çizim çalışmaları ile bu kalıntılar Geç Roma Dönemi Bouleuterion'undan bağımsız bir şekilde değerlendirilmiş ve 2016 yılına uzanan süreçte mevcut yapının kuzeyinde daha erken bir döneme tarihlenebilecek theatral planlı bir yapının daha konumlanıyor olabileceğini ortaya koymuştur. Bu kalıntılar dışında Geç Roma Bouleuterionu'nun inşasında kullanılan bazı devşirme mermer yapı elemanı parçalarının plastik özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde ise yapının tonoz duvarı kalıntılarında ele geçen aslan pençesi¹⁶ şeklinde oturma basamağı köşe kabartmaları ön plana çıkmaktadır. Bu buluntular geç yapının olası bir erken evresinin ya da öncülü bir yapının var olabileceğini düşündürülen diğer faktörler olmuştur. Çünkü Geç Roma Bouleuterionu'nun hem in situ oturma basamağında hem de kazılarda tam ve tama yakın bir şekilde ele geçen diğer oturma basamaklarının bu bölümleri yarı işlenmiş durumda ve oldukça stilize bir görüntüye sahiptir (Fig.1).

Yukarıda sayılan tespitlerden yola çıkarak 2016 yılı kazı sezonunda Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun kuzey bölümünde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹⁷. Bu çalışmaların başlangıcında diğer bir toplanma mekânı varsayımını doğrulayan orkestra mermer zemin döşemeleri gün ışığına çıkarılmıştır. Yapının bu bölümüne ait kalıntıların tespiti ile yüzeyde görülebilen diğer mimari kalıntılar da anlam kazanmaya başlamıştır. Bu sayede yapının cavea planı ve oturma basamaklarının yönelimi tespit edilebilmiştir. 2017¹⁸ yılı kazılarında ise çoğunlukla cavea bölümüne ait kalıntıların gün ışığına çıkarılmasına dönük çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Alanda yer alan kil taşı blokların büyük bölümünün, yapının oturma basamaklarının alt yapısına ait in situ kalıntılar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu blokların kuzey kesitinde ise yine cavea alt yapısında taşıyıcı rol üstlendiği anlaşılan moloz taşlardan oluşan kireç harçlı duvar kalıntıları olduğu gözlemlenmiştir. Belirli aralıklarla inşa edildikleri anlaşılan bu duvarların erken yapının orkestra bölümünden Bouleuterion parselini çevreleyen teras duvarlarına doğru ışınsal bir şekilde uzandıkları tespit edilmiştir. Söz konusu bu alt yapı öğelerinin ve arasında yer alan dolgu toprağın

¹⁰ Ersoy, 2010, s. 412.

¹¹ Ersoy, 2010, s. 412.

¹² Ersoy 2010, s. 416.

¹³ Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, s. 134-135.

¹⁴ Ersoy, Çelik, Yılmaz, 2012, s. 181.

¹⁵ Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu için Bkz. Göncü, 2019, ss. 144-205

¹⁶ Klasik ve güncel kaynaklarda gerek Bouleuterion gerekse tiyatro ve odeon tarzı toplanma yapılarında sıklıkla kullanılan bu pençe uygulamaları için ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Söz konusu bu kaynaklarda pençeler için "aslan, kartal, griphon, panter vs. pençesi" kullanımı yer almaktadır. Makale çalışmasında bu uygulamalardan bahsedilirken aslan pençesi kabartması tercih edilmiştir. Hellenistik ve Roma Döneminde bu yaratıklara ait plastik eserler göz önüne alındığında anatomik olarak aslan pençesine daha yakın oldukları görülmektedir. Ayrıca benzer örneklerde genellikle aslan pençesi tabirinin daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Bingöl, 1998, s.82.

¹⁷ 2016 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy, Alatepeli, 2018, ss. 427-429.

¹⁸ 2017 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy, Gürler, Göncü, 2019, ss. 64-65.

kazı çalışmaları ise çoğunlukla 2018 yılı kazı sezonu içerisinde tamamlanmıştır. Böylelikle daha önce bilinen Smyrna Hellenistik ve Geç Roma Dönemi Bouleuterion binalarının yanında alandaki üçüncü bir meclis yapısı olarak Erken Roma Dönemi Bouleuterionu da yerini almıştır (Fig.2).

Yapı Bölümleri ve Tanımlama:

Cavea

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu yamaç bulunmayan düz bir arazide planlanmıştır. Bu nedenle cavea bölümü için teras duvarları üzerinde yükselen yapay bir dolgu oluşturulmuştur (Fig.3). Teras duvarları yapının kuzeyinde bulunan Agora Kuzey Cadde'den yaklaşık 2 m yükselmektedir. Bu duvarlar sayesinde +13,91 m seviyesinde olan Agora avlusuyla Bouleuterion parseli arasındaki arazinin eğiminden kaynaklı seviye farkı yaklaşık olarak 90 cm'ye kadar düşürülmüştür. Bu noktadan sonra ise yapının dairesel cavea bölümü için orkestra dairesinden ışınsal bir şekilde teras duvarlarına doğru genişleyen moloz taş duvarlar ve dolgu topraktan oluşan bir alt yapı oluşturulmuştur (Fig.4). Oldukça sık aralıklarla inşa edilmiş bu duvarların aynı zamanda cavea eğimine uygun bir şekilde basamaklanarak yükseldiği anlaşılmaktadır. İnşasında kireç harcı kullanıldığı görülen bu duvarlar "opus incertum"¹⁹ tekniktirler. Duvarların her biri ortalama 45-50 cm kalınlığa sahiptir, ancak bu duvarlardan merdiven hatlarına denk gelenlerin daha geniş inşa edildikleri görülmektedir. Cavea bölümünü iki eşit parçaya ayıran merdiven hattı ile örtüşen moloz taş alt yapı duvarı 1,60 m'den 2,20 m'ye uzanan bir genişliğe sahiptir. Merdiven hatlarına denk gelen diğer moloz taş duvarlar ise ortalama 70-80 cm genişliğe sahiptirler (Fig 5). Alt yapı duvarlarının yapı malzemesini ise irili ufaklı andezit ve bazalt cinsi volkanik taşlar oluşturmaktadır. Çeşitli aralıklarla alanın tamamında gözlemlenebilen bu kalıntılar günümüzde kazı seviyesi olan +12,75 m seviyesinde yaklaşık 2,90m yüksekliğe kadar korunabilmiştir. Yapının en kuzeyinde ise bu dikey duvarların 1,70 m genişliğe sahip dairesel bir çevre duvarıyla sonlandığını görülmektedir (Fig.6).

Cavea alt yapısında adeta bir yapı ögesi gibi değerlendirilebilecek diğer unsur ise ışınsal duvar hatlarının her birinin arasında yer alan oldukça sıkı dolgu topraktır (Fig.7). İçerisinde mermer ve kireç taşı yongaları barındıran bu dolgu oldukça kumlu bir dokuya sahiptir. Söz konusu dolgunun duvarlar arasında bilinçli bir şekilde oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Dolgu toprak içerisinde çoğunlukla MÖ 3. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar uzanan bir aralığa tarihlenebilecek bir seramik yoğunluğu gözlemlenmiştir. Bu kalıntıların yanında yine aynı yüzyıllara tarihlenebilecek pişmiş toprak terra kotta figürin baş ve gövde parçaları ile tezgâh ağırlıkları da diğer dikkat çeken buluntular arasındadır (Fig.8). Olasılıkla bir akarsu vasıtasıyla deniz kenarına taşınmış olan bu malzemeler, yakınlardaki bir alandan cavea dolgusu için buraya getirilen kumlu toprakla birlikte taşınmış olmalıdır. Bu tespitin yanında kazılarda ele geçen seramik malzemelerin birçoğunun yuvarlanma dolayısıyla oldukça aşınmış yüzeylere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kazılarda deniz minaresi ve istiridye kabuğu gibi kalıntılarında yoğun bir şekilde ele geçmiş olması dolgu toprağın deniz kıyısından alındığı varsayımını doğrulamaktadır (Fig.9).

Bütün bu alt yapı düzeninin üzerinde ise sırasıyla önce kil taşı ardından da kireç taşı bloklardan oluşan bir blokajın yer aldığı görülmektedir. Moloz taş duvarlar üzerinde yan yana sıralanan kil taşı blokların her biri ortalama 34 cm yüksekliğe sahiptir. +15,25 m seviyesinden itibaren gözlemlenen bu kalıntılardan, oturma basamaklarına ait yalnızca ilk dört sıra kısmen korunmuş durumdadır. Söz konusu alt yapı malzemesinin üzerine ise her biri yaklaşık 20 cm yüksekliğe sahip kireç taşı bloklar yer almaktadır. Ortalama 78 cm derinliğe sahip olan bu blokların birbirlerine "Kırlangıç Kuyruğu"²⁰ tarzda kentlerle bağlanmış oldukları anlaşılmaktadır. Bütün bu blokajın üzerinde yer alması gereken mermer oturma basamaklarına ait ise herhangi bir kalıntı günümüzde ulaşmamıştır. Ancak mevcut blokaj kalıntılarında her bir oturma sırası arasında yaklaşık 36 cm yüksekliğinde bir kot farkı olduğu anlaşılabilmektedir. Bu verilere göre orkestra dairesinden yaklaşık 58°'lik bir açıyla yükseldiği anlaşılan oturma sıralarının yaklaşık 14 adet olabileceği tahmin edilmektedir (Fig.13/14).

¹⁹ Opus incertum duvar tekniği için Bkz. Vitruvius., 1998, (II/VIII) s. 37.

²⁰ Kırlangıç kuyruğu kenet tipi ve diğer Antik Çağ kenet tipleri için Bkz. Bingöl, 2004 s.233-237.

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun cavea alt yapısına ait bu kalıntılarının 177/178 depremi sonrasında inşa edilen Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun kuzeyinde işlevsiz bir şekilde uzun süre korunduğu anlaşılmaktadır. Ancak alanda sivil yapılaşmaların başladığı Osmanlı Döneminde ise bu kalıntıların küçük bir taş ocağı gibi kullanılarak tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle moloz taşlar duvarların aynı alanda inşa edilen Osmanlı Dönemi yapılarında ve bu yapılara ait kuyu ve fosseptik çukuru gibi alt yapı öğelerinin inşasında yoğun bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kullanımlar içerisinde en dikkat çekici olanı ise Osmanlı Dönemi sonlarına doğru teras duvarının kuzeydoğu köşesine inşa edilen çeşme ve sarnıç²¹ yapısıdır. Söz konusu yapının duvarlarını oluşturan taş öğelerin neredeyse tamamının Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun cavea alt yapısına ait olduğu tespit edilebilmektedir.

Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi mimarisi gözden geçirildiğinde cavea alt yapısı için yapay dolgu inşasının erken dönemlerden itibaren başka bouleuterion örneklerinde de uygulandığı görülmektedir. Bu anlamda en erken örneklerden biri Priene Ekklesiasterionu'dur. Yapının caveasının kuzeyinde yer alan oturma basamakları kayalık yüzeye oyularak oturtulmuş bir alt yapı üzerine yükselmektedir ancak caveanın doğu ve batı kanatları ise moloz ve çakıl taşlardan oluşan yapay bir dolguyla desteklenmiştir²². Bu örnek dışında Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun dairesel cavea düzenine benzer ve tamamen yapay dolgu cavea alt yapısına sahip Batı Anadolu bouleuterion yapıları ise Miletos, Troia/Illion, Teos, Stratonikeia, Aizanoi ve Antiocheia ad Cragum bouleuterionlarıdır.

Yukarıdaki yapılar içerisinde yapay dolgu bir cavea alt yapısına sahip en erken örnek MÖ 175-163 arasına tarihlenen Miletos Bouleuterionu'dur. Agora ve liman arasında yer alan düzlükte inşa edilmiş olan yapının cavea alt yapısı kahverengi gözenekli kireç taşı malzemeden oluşmaktadır²³. Diğer bir örnek ise Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen Troia/Illion Bouleuterionu'dur. MÖ 1. yüzyıl sonlarında Augustus Döneminde çeşitli tadilatlar gördüğü bilinen yapının²⁴ yarım daire formlu caveası düz bir arazide yapay dolgu üzerinde yükselmektedir²⁵. Bir diğer örnek de MS 1. yüzyıl içerisinde bugünkü görünümüne kavuştuğu düşünülen Teos Bouleuterionu'dur²⁶. Yapının dairesel caveası yine düz bir alanda yükselmektedir, ancak iyi korunmuş durumda olan oturma sıralarının alt yapısı hakkında henüz kesin bilgiler yayınlanmamış olsa da²⁷, mevcut kalıntılar ve Hellenistik Dönem içerisine tarihlenen ilk inşa evresi göz önüne alındığında büyük olasılıkla yapay dolgu uygulanarak inşa edilmiş olmalıdır. Dolgu cavea uygulamasına sahip diğer bir meclis binası da Stratonikeia Bouleuterionu'dur. MS 1. yüzyıl başlarında planlandığı anlaşılan yapı 7 basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselmektedir. Yapının cavea alt yapısı yüzeyleri tıraşlanmış irili ufaklı şist benzeri taşların istiflenmesi ile oluşturulmuş bir dolgudan ibarettir²⁸. Yapının mermer oturma sıralarının arada başka bir malzeme bulunmaksızın bu dolgunun üzerine yerleştirildiği görülmektedir. MS 1. yüzyıla tarihlenen Aizanoi Bouleuterionu cavea bölümü de düz bir alanda oluşturulmuş yapay dolgu bir alt yapı üzerinde yükselmektedir. Yapının mermer oturma basamakları moloz taşlar ve kaba harç bir blokaj üzerine yerleştirilmiştir²⁹. Yapay cavea alt yapısına sahip son örnek ise Antiocheia ad Cragum Bouleuterionu'dur. Yapının cavea alt yapısının Erken Smyrna Bouleuterionu ile oldukça benzer şekilde planlanmış ışnsal duvarlar üzerinde yükseldiği görülmektedir. 2014 yılında keşfedilen bu yapının in situ olarak görülen cavea ilk sırasının mermer oturma basamaklarına sahip olduğu geriye kalan üst basamakların ise söz konusu ışnsal duvarlar üzerinde yükselen ahşap malzemeden tasarlandığı düşünülmektedir.³⁰

Smyrna Bouleuterionu'nun dikkat çeken bir diğer karakteristik özelliği ise analemma duvarının Yunan tiyatrolarında olduğu gibi kenarlardan orkestraya açılı bir şekilde uzanıyor olmasıdır (Fig.14). Yunan tiyatro yapılarını Roma Dönemi tiyatrolarından ayıran en temel özelliklerden bir olan bu anlayış³¹ Hellenistik Dönemden itibaren gerek dörtgen gerekse dairesel planlı cavea düzenine sahip birçok

²¹ Söz konusu yapı için Bkz. Ürer, Alatepeli, 2017, ss. 267-288.

²² McDonald, s. 88.

²³ Knackfuss, s. 35

²⁴ Balty, 1991, s.457.

²⁵ Rose, 2014, s. 218.

²⁶ Kadioğlu, 2015, s. 12.

²⁷ Çalışkan, 2015, s.129.

²⁸ Söğüt, 2019, s. 60-63.

²⁹ Taşkiran, 2018, ss.437-443

³⁰ Hoff, & Townsend, ve Diğerleri, (2016) s.3.

³¹ Yunan ve Roma tiyatroları cavea mimarisi arasındaki temel farklılıklar için Bkz. Vitruvius., V/VI ve VII.

bouleuterionda da görülmektedir. Hellenistik-Erken Roma Dönemi içerisinde inşa edilen Teos, Stratonikeia, Iasos, Patara³² bouleuterionlarında da görülen bu özellik Roma mimarisinin Anadolu coğrafyasında artan etkilerinin bir sonucu olarak MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen meclis ve odeon yapılarında ise görülmemektedir.

Analemma duvarının bugün görülebilen temel seviyesindeki kalıntıları ortalama 85-90 cm genişliğine sahiptir (Fig.15). Söz konusu bu duvara ait blokların yatay yönde kırlangıç kuyruğu tarzda kenetlerle birbirlerine bağlanarak statik anlamda kuvvetlendirildikleri görülmektedir. Söz konusu bu hattın üzerinde ise bugün bir bölümü in situ olarak uzanan yekpare bir mermer bloğu yer almaktadır. Yapının doğu kanadında oldukça iyi koruna gelmiş bu kalıntıların eni 35 cm olup, analemma doğu kanadında yaklaşık 6,5 m boyunca takip edilebilmektedir. Zeminden 31 cm'ye kadar yükselen bu blokların koridora bakan cepheleri ise süpürgelik olarak işlenmiştir ve kesintisiz bir profil halinde uzandığı anlaşılmaktadır (Fig.16). Bu seviyeden sonra söz konusu kalıntıların üzerinde ise günümüzde in situ bir kalıntı bulunmamaktadır.

Cavea bölümü bir bütün olarak ele alındığında ise inşasında Vitruvius'un Yunan Tiyatroları başlığında³³ sıraladığı geleneksel plan prensiplerine önemli ölçüde uyulduğu anlaşılmaktadır. Vitruvius'un tanımlamalarının Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'na uygulanması ile yapının merkezi konumunda orkestranın yer aldığı anlaşılmaktadır (Fig.17). Yine bu tanımlamalardan yola çıkarak orkestranın çevresini kuşatan bir tam dairenin içerisine onunla kesişen iki adet kare konumlandırılabilir. Bu sayede öncelikli olarak oturma sıralarının düzeni ve caveayı eşit dilimde kerkideslere bölecek olan merdiven sıralarının konumu belirlenebilmektedir. Ayrıca bu plan şeması ile hem parodosların yöneliminin belirlenmiş hem de caveanın yarım daireden biraz fazla olmasını sağlayan analemma duvarının açılı formu (toynak formu) elde edilebilmiştir.

Orkestra:

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun orkestrasına ait kalıntılar ilk kez 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. Geç Roma Bouleuterionu orkestrası ile aynı yönelime sahip ve yaklaşık 7 m kuzeyinde konumlandığı tespit edilen döşeme kalıntıları +13,91 m seviyesinden itibaren gözlemlenmektedir. Yaklaşık 6,88 m çapa sahip bu bölüm yarım daireden biraz fazla genişliğe sahiptir (Fig.18). Orkestranın kuzey-güney yönde derinliği ise 4,05 m'dir.

Orkestranın kısmen korunmuş zemin döşemelerinde farklı geometrik şekillerde kesilmiş mermer plakalarla³⁴ sade bir opus sectile³⁵ desen oluşturulduğu görülmektedir. Döşemelerde kullanılan mermerler cinsi tercihlerinde açık ve koyu renk tonlarında kontrast yaratacak şekilde bir uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır (Fig.19). Yaklaşık 1/5'i günümüze ulaşabilmiş in situ döşeme kalıntıları özellikle yapının batı bölümünde daha iyi korunmuşluğa sahiptir. Bu alanda zemin rekonstrüksiyonunu tamamlamaya yardımcı olacak in situ döşemeler dışında harç kalıntıları üzerinde de oldukça iyi korunmuş mermer plaka izleri de mevcuttur.

Bu verilere göre orkestra döşemeleri merkez ve kenar paneller olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilmektedir. Ortada yer alan kare panelin toplamda 9 adet motiften oluştuğu anlaşılmaktadır. Panelin merkezinde 1,24 m çapa sahip daire şeklinde bir mermer plaka konumlandığı harç kalıntıları üzerindeki in situ izlerden anlaşılmaktadır. Söz konusu merkez motifin etrafında ise köşelerde neredeyse onun yarıçapı kadar genişlikte olan her biri 64'er cm çapında 4 adet daire motif yer almaktadır. Daire motifler arasında kalan alanlarda ise dikdörtgen şekle sahip toplam 4 adet motif kullanılmıştır (Fig.18).

Merkez panel 3,30 x 3,30 metre genişliğe bir alanı kaplamaktadır. Harç kalıntıları üzerinde korunmuş plaka izlerinden panel etrafının 9,5 cm kalınlığa sahip bir mermer bantla tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan sonra merkez panelin doğu ve batısında orkestra döşemeleri iki ayrı hat

³² Patara Bouleuterionu mimarisi için Bkz. Korkut, Grosche, 2007.

³³ Vitruvius, V, VII.

³⁴ Antik Dönemde mermer plakaların kesilmesi ve hazırlanışı ile ilgili bkz. Bingöl, 2004, s.103-130.

³⁵ Farklı ve özel boyutlarda kesilmiş mermer parçalarının kullanıldığı döşeme şeklini ifade eden Opus Sectile terimi ve diğer tanımlar için Bkz. Dunbabin, 2006, s.254.

halindedir. Her biri 83 cm genişliğe sahip dikey uzanan bu döşemelere ait herhangi bir in situ kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Aynı şekilde merkez panelin kuzeyinde kalan dairesel bölüm ait de in situ bir döşeme kalıntısı yer almamaktadır. Ancak bu noktalarda korunan harç izleri bütün bu döşeme alanının en azından plan ve yerleşimini tamamlamaya imkân sağlayabilecek yeterliliktedir.

Orkestra döşemeleri güneyde in situ olarak gözlemlenebilen 5,5 cm kalınlığında ve 5 cm yüksekliğinde bir süpürgelik hattıyla son bulmaktadır (Fig.20). Yine bu alandaki veriler artık bu noktadan sonra orkestradan yüksek bir pulpıtum olması gerektiğini göstermektedir. Ancak temel seviyesinde ve alt yapıya ait az sayıdaki kalıntı haricinde yapının bu bölümüne dair başka bir mimari bir kalındı alanda gözlemlenmemektedir. Orkestra ile cavea arasında ise yaklaşık 15 cm genişliğinde ve orkestradan 6 cm derinliğe kadar alçalan bir hat uzanmaktadır. Söz konusu bu hat içerisinde ise olasılıkla 50 cm'ye kadar yükseldiği tahmin edilen cavea parapetleri konumlanmaktaydılar. Ayrıca yine bu bölümde orkestra ile kesişen kil taşı bloklar üzerinde 20 cm derinliğinde ve 50 cm genişliğinde girintiler olduğu tespit edilmiştir. Bu girintilerin caveaya çıkan merdiven basamakları için oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Fig.21).

Bouleuterionlar'ın orkestra döşemelerinde özellikle Erken Roma Döneminden itibaren mermer kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir.³⁶ Birçoğu erkene tarihlenebilecek Patara³⁷, Metropolis³⁸, Aizanoi³⁹, Ephesos⁴⁰, Teos, Stratonikeia, Antiocheia ad Cragum⁴¹, ve Sagalassos'taki⁴² bouleuterionların orkestra zeminleri mermerle kaplanmıştır. Bu yapılarda farklı cins ve renk damar dokularına sahip mermer plakaların herhangi bir desen/motif oluşturmaksızın ve sadece zemin kaplama yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir.

MÖ 1. yüzyıldan itibaren ise mermer zemin döşemelerinde genellikle geometrik motiflerden oluşan opus sectile döşemeler yaygınlaşmaya başlamıştır. MS 1. yüzyıldan itibaren ise daha küçük parçalarla ve üçgen, altıgen gibi farklı şekillerde kesilmiş mermer plakaların bir araya getirilmesiyle daha süslü ve zengin bir motif çeşitliliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Anadolu'da Antik Dönem meclis yapıları içerisinde ise Nysa⁴³, Iasos⁴⁴, Troia/İllion⁴⁵, Parion⁴⁶, Kibyra⁴⁷ ile Smyrna Erken ve Geç Roma Bouleuterionu⁴⁸ orkestraları opus sectile döşemeye sahiptirler. Smyrna Erken Roma Bouleuterionu orkestra döşemelerinde dikkat çeken unsurlardan ilki yapının merkezinde oldukça simetrik bir şekilde planlanmış kare motif alanlarıdır. Motif alanının simetrisi ve dokuz bölümden oluşan geometrik planı dikkate alındığında erken yapının orkestrası yukarıda sayılan yapılar içerisinde en fazla Parion Odeion/Bouleuterionu⁴⁹ orkestrasına benzemektedir. MS 2. yüzyılda inşa edildiği düşünülen yapının orkestrasında farklı türdeki mermerlerin bir arada kullanıldığı daire ve dörtgenlerden oluşan geometrik bir döşeme planı yer almaktadır. Yine bu orkestranın merkez paneli de tıpkı Smyrna Bouleuterionu'nda da olduğu gibi 9 adet opus sectile motiften oluşmaktadır. İki döşeme arasındaki bir diğer benzer nokta ise her iki kare motif alanının da merkezinde ve köşelerinde daire plakalar kullanılmışken, orta bölümlerde dörtgen motiflerin tercih edilmiş olmasıdır. Parion Odeion/Bouleuterionu orkestra döşemelerinin Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'ndan ayıran en temel farklılığı ise oldukça geç bir özellik gibi gözüken kare şeklinde çevrelenmiş daire motiflerinin köşelerinde yer alan küçük üçgen plakalardır.

Smyrna Bouleuterionu orkestra döşemelerinde dikkat çeken diğer unsur ise motiflerin etrafında kullanılan bordo mermer bantlardır. Söz konusu bu mermer plakalar dikdörtgen veya daire şeklinde motiflerin etrafını çerçevelemekte kullanılmış olup ayrıca panelleri birbirlerinden ayırırken de ince bir hat halinde uygulanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi kamu yapıları zemin uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan bu özelliğin bouleuterion orkestraları içerisinde henüz yalnızca Erken Smyrna

³⁶ Bouleuterion yapıları orkestra döşemeleri için bkz. Kadioğlu, M., 1999, 175-188.

³⁷ Korkut, Grosche, 2007. s.46-47.

³⁸ Öz, 2006, s.290

³⁹ Taşkiran, 2018, s.438

⁴⁰ Bier, 2011, s.40

⁴¹ Hoff, & Townsend, ve Diğerleri, (2016) s.3. (fig 3)

⁴² SagalassosBouleuterionu için Bkz. Talloen, Beaujean, Poblome, 2016, ss 119-128.

⁴³ Kadioğlu, 1999, s. 178 (abb 2-3)

⁴⁴ Kadioğlu, 1999, s. 183 (abb 2-3)

⁴⁵ Rose, 2014, s. 218.

⁴⁶ Başaran, Kasapoğlu, 2014, s. 205 (Resim 14)

⁴⁷ Kibyra Bouleuterionu ile ilgili Bkz. Özüdoğru, Dökü, 2013, s.51-52.

⁴⁸ Salman, Göncü, 2012 s.126-129.

⁴⁹ Parion Odeion/Bouleuterionu için Bkz. Başaran, Kasapoğlu, 2014, s. 193-208.

Bouleuterionu'nda görüldüğünü bu karşılaştırmalar çerçevesinde söylemek mümkün olmaktadır. Diğer kamusal yapı örnekleri içerisinde ise en benzer olanı Roma'da yer alan Forum ya da Pax Tapınağı⁵⁰ olarak tanımlı yapıda⁵¹ yer almaktadır. Bu yapı zemininde de karelere ayrılmış motif alanlarının içerisinde daire şeklinde plakalar yer almakta olup etrafları bordo renkte mermer bantlarla kuşatılmıştır. Bu örnek dışında benzer zemin uygulamalardan ilki Roma'da bulunan Pantheon'dur⁵². MÖ 27'de İmparator Augustus Dönemi'nde inşasına başlanılan yapının Hadrianus Döneminde önemli ölçüde yenilediği bilinmektedir.⁵³ Pantheon zeminindeki kare ve dairelerden oluşan geometrik motif alanları plan olarak Smyrna örneğine oldukça benzemektedir. Söz konusu döşemelerde yalnızca kare plakaların bordo bant ile çevrelendiği görülmektedir. Diğer bir örnek ise yine Roma'da yer alan Traianus Forumu⁵⁴ exedra bölümüdür. Buradaki zemin döşemeleri de kare ve dairelerden oluşan geometrik bir motif planına sahiptir. Anadolu'da ise Hellenistik Metropolis Tiyatrosu'nun⁵⁵ Roma Döneminde yenilenen orkestra bölümü merkezinde kare bant ile kuşatılmış daire motifi yer almaktadır. Son olarak MS 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen Iasos Bouleuterionu'nun⁵⁶ skene tabanında opus sectile motif alanları dikey şekilde uzanan bordo mermer bantlar ile birbirlerinden ayrılmışlardır.

Smyrna Bouleuterionu orkestra döşemelerinde yukarıda ele alınan uygulamalarla birlikte ön plana çıkan diğer bir özellik ise mermer cinsi tercihlerinde görülmektedir. Bu anlamda yapının orkestra bölümünde üç farklı ocaktan gelen mermer kullanıldığı anlaşılmaktadır (Fig18/19). Bunlardan ilki çoğunlukla merkez panel motif alanlarında ve orkestra çevresini kuşatan dış hatta kullanılan kırmızımsı mor damarlara sahip "Pavonazetto"⁵⁷ cinsi mermerlerdir. Roma'da Geç Cumhuriyet Döneminden itibaren tanınan⁵⁸ bu cins mermerin İmparatorluk Dönemi boyunca da zemin döşemelerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Orkestra döşemelerinde tercih edilen ikinci mermer cinsi ise "Ege Bordo" ya da "Rosso Laguna"⁵⁹ adıyla tanınan mermerdir. Muğla'nın Milas ilçesi yakınlarındaki ocaklardan ele geçen bordo renkli bu cins mermerler panel alanlarının ayırımında ve motiflerin çerçevelenmesinde kullanılmıştır. Orkestra döşemelerinde kullanılan son mermer türü ise Teos Antik Kenti yakınlarında yer alan Karagöl ve Kesikkaya olmak üzere beş farklı ocaktan elde edilen "Africano" mermerilerdir⁶⁰. Orkestra'nın bu cins mermerden oluşan kenar panelleri oldukça iyi korunmuş bir vaziyette günümüze ulaşmıştır. Roma başkenti Africano mermerini MÖ 1. yüzyıldan itibaren tanınmaya ve kullanmaya başlamıştır. Africano mermerinin çoğunlukla İmparator Augustus Dönemi'nden Antoninler Dönemine kadar ki süreçte Roma Başkentinde yer alan büyük boyutlu kamusal yapılarda kullanıldığı görülmektedir.⁶¹ Africano mermerinin Smyrna haricinde, Teos Bouleuterionu'nun orkestra döşemelerinde de kullanıldığı tespit edilmiştir.⁶² Roma ise zemin döşemesi anlamında Augustus Forumu'nda⁶³ kullanıldığı görülmektedir. MS 2. yüzyıl içerisinde gittikçe kalitesi düşmeye başlayan ve rezervi oldukça azaldığı bilinen ocağın kullanımı imparator Marcus Aurelius Döneminde sonlandırılmıştır⁶⁴.

Orkestra bölümünün dikkat çeken diğer bir ayrıntısı da alt yapısının oluşturulma biçimindedir. Orkestra'nın altındaki taşıyıcı duvarların araları kanal benzeri bir şekilde boş bırakılmıştır. Bütün alanın kazısı yapılmaksızın tam olarak işlevinin anlaşılması güç gözükse de kuzey – güney yönde uzanan duvarlar arasındaki açıklık güneyde yer alan Pulpitum altında da uzanan kanal benzeri bir boşluğa bağlanmaktadır. Bu tespitin benzeri 1980'li yıllarda Ephesos Bouleuterionu'nun orkestrasının döşemelerinin kaldırılarak

⁵⁰ Latince orijinal adı "Templum Pacis".

⁵¹ Vespasianus Döneminde inşa edildiği bilinen yapı İS 192 yılında geçirdiği bir yangının ardından Septimius Severus Döneminde (İS 193-211) büyük ölçüde yenilenmiştir.

⁵² Pantheon Tapınağı için Bkz. McDonald, 1976.

⁵³ Rocca, 2015 ve MacDonald, a.g.e.

⁵⁴ Traianus forumu için Bkz. Packer, 2001.

⁵⁵ Meriç, 2004, s.81-98.

⁵⁶ Iasos Bouleuterionu için Bkz. Baldoni, Franco, Manara, Belli, Berti, 2004, ss. 77-80.

⁵⁷ Pavonazetto mermeri bir Roma İmparatorluk ocağı olan Afyon yakınlarında İncehisar/Synnada'dan elde elmektedir.

⁵⁸ Bruno, 1998, s. 8.

⁵⁹ Ege Bordo ve benzeri diğer mermer cinsleri (Rosso Antico, Rosso Alicante ve Rosso Diana) için bkz. Bruno, 1998, s. 6

⁶⁰ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1-33.

⁶¹ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1.

⁶² Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1-44.

⁶³ Bruno, 1998, s. 8.

⁶⁴ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1.

kazılmasıyla yapılmıştır. Alzinger'in tespitine göre orkestranın altında uzanan paralel duvarlar arasındaki boşluklar bu yapının erken dönemine ait su tahliye kanalları olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁵ Smyrna Bouleuterionu pulpitum temel duvarlarının köşelerinde dikey pişmiş toprak künklerin bulunuyor olması bu kanalların Ephesos örneğine benzer şekilde drenaj ile alakalı olabileceğini göstermektedir. Pulpitum'da drenaj amaçlı dikey künk kullanımının benzer örneği ise Parion Tiyatrosu'nda bulunmaktadır.⁶⁶

2016 yılında zeminde yer alan mermer plakalar ve harç izlerinin korunabilmesi amacıyla zemin yüzeyinde konservasyon çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında orkestra zemininin orta bölümünün olasılıkla Osmanlı Dönemi yapılaşmaları nedeniyle oldukça tahrip edildiği görülmüştür. Söz konusu çalışmalar aynı zamanda zeminin alt yapısının da gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. Alanda yapılan tespitlere göre alt yapıyı belli aralıklarla, kuzey - güney yönde ve birbirlerine paralel olarak uzanan kireç harçlı moloz taş duvarlardan oluşturmaktadır. Bu duvarların üzerinde ise yaklaşık 6-7 cm kalınlığında şist taşı bloklar kapak şeklinde yerleştirilmiştir. En üstte ise bugün Horasan Harcı⁶⁷ olarak tanımladığımız kıvama yakın kırmızımsı renkte içerisinde yoğun tuğla tozu ve seramik parçaları barındıran 5 cm kalınlığında bir harç tabakası bulunmaktadır (Fig.22).

Duvarlar ve Cephe Özellikleri

Erken Roma Bouleuterionu'nun cepheleri ele alınırken yapının Agora ve öncülü Hellenistik Bouleuterion ile birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Tespitlere göre Smyrna Bouleuterion yapılaşmaları Hellenistik Dönemden itibaren Agora ile bağlantılı ve uyumlu olacak şekilde planlanmıştır. Erken Roma Bouleuterionu'nun kuzeyinde ve batısında yapıya paralel uzanan Batı Cadde (Bouleuterion Caddesi) ve Agora Kuzey Cadde yer almaktadır. Yapının batısında ve kuzeyinde ise hangi yapılarla komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu henüz bilinmemektedir. Bouleuterion'un doğusunda ise genel anlamda Agora'nın kuzeybatı köşesi yer almakla birlikte, günümüzde Roma Bazilikası olarak tanımladığımız yapı konumlanmaktadır. Yapının son cephesi olan güneyde ise mevcut izlerden yola çıkarak ilk değerlendirmelerde Erken Roma Bouleuterionu ile ilişkili bir portiko ya da mermer avlulu bir giriş yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Temel seviyesindeki izlerden en az 36,20 x 9,10 m ölçülerinde bir alana yerleştiği öngörülebilir bu avlulu yapının görünümü ve işleviyle ilgili yeterli veriye ulaşmak bugün için mümkün olmamaktadır.

İn situ olarak korunmuş olan cephe elemanları ele alındığında ise yapının dış duvarına ait kalıntıların neredeyse tamamı Erken Bouleuterion'un üzerinde konumlandırıldığı teras duvarına aittir. Euthyteria seviyesinin de altında korunmuş terasa ait bu duvarlar ortalama 170-180 cm kalınlığa sahiptirler. Söz konusu duvarların caddelere bakan cephelerinde kesintisiz bir şekilde devam eden eşit aralıkta yüksekliklere sahip isodomik örgü⁶⁸ biçiminin uygulandığı görülmektedir. Teras duvarlarının inşasında ise Agora'nın Erken Roma Dönemine tarihlenen diğer yapılarında da olduğu gibi kireç taşı bloklar kullanılmıştır. Ayrıca duvarların temele yakın bölümlerde erken yapılardan devşirilmiş az sayıda andezit bloğun da kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu duvarların içinde dolgu malzemesi olarak tıpkı cavea altyapısında da olduğu gibi kil taşı bloklar kullanılmıştır.

Bouleuterion'un inşa özellikleri Agora kalıntıları ile karşılaştırıldığı zaman yapının inşasının tek başına gerçekleşen bir yapı faaliyeti olmadığını söylemek mümkündür. Olasılıkla yapının inşasıyla aynı süreçte Hellenistik Bouleuterion'un oturma basamaklarının söküm işlemlerinin sonuna gelmiş ya da bu işlemler aynı anda devam ediyor olmalıdır. Ayrıca bu faaliyetlere paralel Agora Kuzey Stoa'nın genişletilmesi ve bu yapıya 3. ve 4. galerilerin de eklenerek stoanın bir bazilika olarak düzenlenmesi aynı süreç içerisinde olmuştur.⁶⁹

Bu faaliyetlerle birlikte Bazilika ile komşu bir yapı olarak yükselen Erken Roma Bouleuterionu doğu cephesinin tamamını da bu yapı ile paylaşmaktadır. Günümüzde bu cepheye dair gözlemlenen

⁶⁵ Bier., s. 37 ve 47.

⁶⁶ Başaran, Ertuğ, 2018, s.48

⁶⁷ Horasan Harcı ile ilgili tanım ve özellikleri ile ilgili Bkz. Böke, s.90-95.

⁶⁸ Antik Çağda görülen duvar tipleri ve örgü sistemleri için Bkz. Çördük, 2006, 37-41.

⁶⁹ Roma Bazilikası yapı evreleri için Bkz. Yolaçan 2011.

kalıntılar çoğunlukla 1,80 m kalınlığa sahip teras duvarı hattına aittir. Bunun yanında bu duvarın dış cephesinin güney bölümünde 2,40 m uzunluğundaki kesiti ölçülebilen in situ bir mermer kapı eşiği olduğu görülmektedir (Fig.23). Söz konusu eşik taşının üzeri Geç Roma Bouleuterionu inşası sırasında bu yapının duvar bloklarıyla kapatılmıştır. Bu kalıntı ve doğusunda Bazilikaya doğru uzanan kemerler üzerindeki kapama bloklarının yönelimi Bouleuterion'a Bazilika güney galeriden açılan bir geçiş olduğuna işaret etmektedir (Fig.24). Geç Roma Bouleuterionu'nun inşası ile iptal edilen bu girişe ait eşik taşı yaklaşık 40 cm genişliğe sahiptir ve üzerinde kapı kasasının orta sövesine ait kare bir yuva yer almaktadır. 18 x 18 cm ölçülerindeki bu detayın konumu kapının yönelim olarak Bazilika'dan Bouleuterion'a doğru açılıyor olduğunu göstermektedir. Anlaşılan bu giriş Kuzey Stoa'nın 4 galerili bir formda yeniden düzenlendiği dönemde, bu yapıdan Agora ile Bouleuterion'un Hellenistik Dönemden gelen bağlantısını yeniden sağlanmış olmalıdır. Söz konusu bu bağlantıyı sağlayabilmek adına olasılıkla yine aynı dönemde Kuzey Stoa ile Bouleuterion parseli arasında kalan yaklaşık 4,50 m genişliğindeki Agora Hellenistik Batı Cadde'nin üzerine de kemerler inşa edilerek kapatılmıştır. Bu sayede Kuzey Stoa'nın batı yönde de genişletilmiştir.

Yapının batı cephesi ise güneyde yer alan Faustina Caddesi⁷⁰ ile Agora Kuzey Cadde'yi birbirine bağlayan Bouleuterion Batı Caddeye bakmaktadır. Cepheye dair günümüzde gözlemlenebilen in situ kalıntılar, çoğunlukla yine Bouleuterion'un üzerinde konumlandığı teras duvarına aittir. Bu duvar kalıntıları yapının diğer cephelerinde de olduğu gibi ortalama 1,80 m genişliğinde ve isodomik tarzda örgü sistemine sahiptirler. Cephe hattını oluşturan kireç taşı duvar örgüsü iç dolgusunu ise yine kil taşı bloklar oluşturmaktadır (Fig.25).

Cephede teras duvarının yaklaşık 32 cm yüksekliğinde, yatay bir hatlı şeklinde tasarlanmış bloklarla sonlandığı görülebilmektedir. Yapının diğer cephelerinde de kesintisiz bir şekilde aynı seviyede uzandığı anlaşılan bu hatıldan sonra cephe örgüsünde kullanılan malzeme cinsinin değiştiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan itibaren cephe duvarlarında yapı taşı olarak tuf taşı (Foça Taşı) bloklar tercih edilmiştir. Bunun yanında teras duvarlarında uygulanan kil taşı dolgu malzemesi kullanımına ise üst seviyelerde de devam edildiği görülmektedir. Cephenin üst seviyelerine ait tuf taşı bloklardan bir bölümü ise Bouleuterion Caddesi üzerine devrilmiş şekilde 2014-2015 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında⁷¹ gün ışığına çıkarılmıştır. Bu blokların bir bölümünün geç yapılaşmalarda kullanıldığı caddenin batısında yer alan kesitteki kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Söz konusu kazılarında bir adet de Bouleuterion üst yapısına ait olabilecek 40 x 67 cm ölçülerinde ve cephesinde mimari süsleme bulunan bir blok ele geçmiştir. Bloğun üst bölümü "geisipodes" olarak düzenlenmiş olup alt kısmında ise bir "bukephalion ile girland" kabartması olduğu görülmektedir (Fig.26). Söz konusu cephe elemanının restitüsyonu tamamlandığında yapının üst kat saçaklıklarında konumlanan bir frizin olabileceği önerilebilmektedir. Söz konusu bu kalıntı aynı zamanda üst cephede kullanılan diğer yapı taşları gibi tuf/Foça Taşı malzemedendir.

Batı cephede çatı ve taban suyunun iletimi ile ilgili olabilecek çeşitli kalıntılarda gözlemlenmektedir. Bunlardan en dikkat çeken cephenin güney bölümünde gözlemlenen dikey oluktur. Cephe duvarına yekpare bir şekilde açıldığı görülen kalıntının derinliği 25 cm genişliği ise 27 cm civarındadır. Yapının önünde yer alması muhtemel ön avlunun hattına denk gelen bu oluk, olasılıkla bu yapının çatısında veya üstünün bir bölümünün açık olması durumunda ise zeminde birikebilecek yağmur suyunun Bouleuterion Batı Cadde kenarındaki drenaj kanalına iletmekte kullanılmış olmalıdır (Fig.27).

Yapının güney cephesine ilişkin ise alanda sınırlı sayıda kalıntı yer almaktadır. Ancak yapının ön cephesini oluşturması nedeniyle güney cephenin çözümlenmesi önem arz etmektedir. Günümüzde kazı alanının karelaaj sisteminde N1.31 plan karesi ile M1.31 plankaresi hattında bu cepheye ait kalıntılar nispeten iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Temel seviyesinde korunabilmiş olan bu kalıntılar Geç Roma Bouleuterionu'nun tonoz duvarları altında kalarak günümüze ulaşabilmiştir. Cephenin üst bölümün Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun inşası sırasında bu yapıya yer ve malzeme sağlamak amacıyla tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Duvara ait mermer kalıntılar yaklaşık 90 cm kalınlığında bir hat halinde uzanmaktadır. Cephenin doğu bölümünde Bouleuterion'a giriş olarak değerlendirilen kapılardan bir tanesi

⁷⁰ Smyrna Agorası ile bağlantılı antik cadde ve sokaklar için Bkz. Ersoy, 2015, s. 19.

⁷¹ Bouleuterion Batı Cadde kazıları için Bkz. Ersoy, Yolaçan, Göncü, Alatepeli, 2016, s. 303.

net bir şekilde tespit edilebilmektedir (Fig.28). Eşik taşı olarak kullanıldığı anlaşılan mermer bloğun hemen kuzeyinde girişe ait ahşap kapı kasasının söve yuvaları andezit bloklar üzerinde tespit edilebilmektedir. Her biri yaklaşık 16 x 13 cm genişliğinde olan bu yuvaların arasındaki mesafe yaklaşık 1,75 m olup bu da kapı açıklığının enine ölçüsünü vermektedir (Fig.29). Eşik taşının her iki yanında birbirlerine paralel bir şekilde yer alan mermer blokların yüzeylerinde “anathyrosis” izleri görülmektedir (Fig.29). Yüzeylerinde zıvana delikleri de yer alan bu blokların üzerinde olasılıkla girişi vurgulayacak plaster sütun ya da söve bloklarının olduğunu göstermektedir.

Hattın doğu köşesine mermer duvar bloklarının üzerinde yoğun şekilde yürünmesinden kaynaklı aşınmalar olduğu görülmektedir. Bu cephenin önünde yer alan avluya ait zemin döşemeleriyle de karşılıklı olan bu izler olasılıkla parodosun en dar köşesine açılan diğer bir kapıya aittir. Söz konusu bu girişten sonra parodos süpürgeliklerine ait mermer silme hattının ise aşağıya doğru yaklaşık 15 cm derinliğinde basamak benzeri bir girinti yaptığı görülmektedir. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde güney duvarın doğu köşesinde yer alan bu giriş aynı zamanda cavea üst oturma basamaklarına giden olası bir vomitoriuma açıldığı düşünülmektedir (Fig.30).

Yapının kuzey cephesi ise doğu batı aksta yaklaşık 36,25 m uzunluğa sahiptir. Bugün ayakta olan kalıntıların çoğu batı cephede de olduğu gibi teras duvarına aittir. İso-domik teknikte oluşturulmuş duvarın korunmuş yüksekliği Agora Kuzey Cadde seviyesinden yaklaşık 3,28 m’dir ve her bir taş sırası ortalama 50 cm yüksekliğe sahiptir. Cephede kullanılan yapı malzemesi çoğunlukla kireç taşıdır ancak batı cepheden farklı olarak az sayıda da olsa eski Hellenistik yapılardan devşirilen andezit blokların da kullanıldığı görülmektedir (Fig.31). Cepheye ait bir kısım kalıntı ise hattın orta bölümünde cadde üzerine devrilmiş bir vaziyette görülmektedir. Bu kalıntılar teras duvarının üzerinde yine batı cephede de olduğu gibi daha hafif bir malzeme olan tuf taşının kullanıldığını göstermektedir.

Yukarıdaki tespitle birlikte Erken Roma Bouleuterionu’nun ön cephesi hariç üst cephe duvarlarında genel olarak tuf taşının tercih edildiği gerek yıkılmış durumda olan kalıntılardan gerekse batı cephede in situ olarak yer alan bloklardan anlaşılmaktadır. Üst yapı cephelerinde kullanılan malzeme cinsi bilgisine paralel Bouleuterion civarında konumlanan diğer antik yapılarda da bu binaya ait olabilecek benzer malzemeden devşirme olarak kullanılmış bloklar tespit edilebilmektedir. Bu yapılar içerisinde en dikkat çekici olanı İS 3. yüzyıl sonrasında bodrum katında önemli değişiklikler tespit edilen Batı Portiko’dur.⁷² Bu dönemde yapının bodrum kat galerilerinin büyük bir bölümü sarnıç olarak yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu sarnıçları Erken Roma Bouleuterionu için ilginç kılan nokta ise sonradan eklenmiş duvarlarının Bouleuterion parseline yakın dış cephelerinde görülen parapet benzeri tuf taşı devşirme kapama blokları ve kalkan kabartmalı cephe elemanlarıdır (Fig.32). Kuzey-güney yönde uzanan bodrum kat galerilerini enine bölen duvarlarda in situ olarak 13 adet tespit edilebilen bu devşirme yapı elemanlarından 7 adetinin yüzeyi “Makedon Kalkanı”⁷³ olarak tabir edilen formda kabartmalara sahiptir (Fig.33). Blokların üst bölümlerinde ise ilk kullanımlarıyla alakalı kenet yuvaları gözlemlenmektedir. Bloklar birbirlerine bağlayan bu kenetler Erken Roma Bouleuterionu’nun analemme temellerinde ve cavea alt yapısına ait kireç taşı bloklarda uygulananlarla oldukça benzerlik göstermekte olup yine kırlangıç kuyruğu tarzındadırlar. Söz konusu bu yapı elemanlarının gerek buldukları konumun bouleuteriona yakınlığı gerekse yapı taşı cinsi itibarıyla Erken Roma Dönemi Bouleuterionu’ndan devşirilmiş oldukları ön görülebilmektedir.

Antik mimaride kalkan kabartmaları özellikle adalet ve temsille alakalı başta Bouleuterionlar olmak üzere Hellenistik Dönemden itibaren birçok kamusal yapıda kullanılmıştır⁷⁴. Kalkanlar Bouleuterionların kent yararına kullanılmış olduğu koruma ve himaye yetkisini sembolik olarak açıkça ortaya koymuş olduğunun göstergesidir⁷⁵. Antik yazarlardan “Pausanias” Elis Bouleuterionu’nun cephesinde çepeçevre kalkanların asılı olduğuna dair bilgi vermiştir⁷⁶. Onun aktardıklarına göre bu kalkanlar savaşmak için değil sergilemek amacıyla yapının duvarlarına asılmıştır. Hellenistik Priene⁷⁷, Latmos Herakleiası⁷⁸ bouleuterionlarının giriş

⁷² Bkz. Ersoy ve Alatepeli, 2016 s.40-41.

⁷³ Makedon Kalkanı tanımı için Bkz. Markle, 1999.

⁷⁴ Markle, 1999, s. 238.

⁷⁵ Tuchelt, s. 112.

⁷⁶ Gneisz, 1990, s. 196.

⁷⁷ Krischen, 1946, Tafel. 28

⁷⁸ Wulzinger.1941, ss.23-32.

cephelerinde tympanonda görülen bu özellik, Miletos⁷⁹ ve MS 1. yüzyıla tarihlenen Stratonikeia Bouleuterionu'nda⁸⁰ ise ikinci kat intercolumnium boşluklarında yer almaktadır. Smyrna'da ise 177/178 depremi sonunda işlevini kaybeden yapıya ait olabilecek toplamda 8 adet kalkan kabartmalı mimari yapı elemanı tespit edilebilmektedir. Geç Antik Çağ'da devşirilerek Batı Portiko sarnıçlarında kullanılmış olarak günümüze ulaşmış olan bu yapı elemanları Smyrna Bouleuterionu'nda da Miletos ve Stratonikeia örneklerinde olduğu gibi ikinci kat cephesinde ve olasılıkla plaster olan sütunların intercolumnium aralarında kullanılmış olmalarıdır.

İşlev ve Kullanım:

Çeşitli yazıtlar ve antik kaynaklar Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'nun kullanım evreleri ve yapının işlevine dair bazı bilgiler barındırmaktadır. Yukarıda bahsedilen Aelius Aristeides'in söylevleri ve 177/178 depremi sonrası yeni bir Bouleuterion inşa edilmiş olmasından dolayı bu tarih kalıntıları için *terminus post quem* olmaktadır. Bunun dışında imparator Hadrianus Dönemine tarihlenen ve iki Bazilika'dan Bouleuteriona bitişik olana dair yazıtta ifade edilen Bouleuterion yine Erken Roma Bouleuterion'u olmalıdır. Bu yazıt aynı zamanda Geç Bouleuterion için *terminus ante quem*'dir. Yapının işlevine dair ise Kent Meclisi'nin politik toplantılarının yapılmasının dışında, yine Aristeides'in aktarımlarından yapının doğal fonksiyonuna çok ta ters olmayan bir biçimde hitabet provalarında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarz kullanımın diğer bir örneğine sadece Elis Bouleuterionun'dan bilinmektedir. Pausanias Elis Bouleuterionu'nu yazılı eserlerin ve doğaçlama konuşmaların sergilendiği bir mekân olarak tanımlamaktadır⁸¹.

Küçük Buluntular:

Yapının tarihlendirilmesinde küçük buluntuların rolü oldukça sınırlıdır. Yapının kullanımının son bulmasının ardından bouleuterion parselinin büyük kısmında yeni yapılaşmalar devam edilmiştir. Büyük bölümü 177/178 depreminin ardından Geç Roma Bouleuterionu'na yer sağlamak için tahrip edilen yapının bazı bölümleri ise Osmanlı Dönemindeki yapılaşmalar sırasında kullanılmıştır. Bu nedenle Erken Roma Bouleuterionu'nun herhangi bir bölümünde takip edilebilir bir statigrafi korunmamıştır. Yapının kazılarında steril bir şekilde ele geçen pişmiş toprak buluntular ise cavea alt yapısı için bilinçli bir şekilde başka bir yerden taşınarak oluşturulduğuna değindiğimiz temel duvarları arasındaki dolgu topraktan ele geçmiştir.

Söz konusu bu dolgu içerisinde çoğunlukla ele geçen seramikler Hellenistik Dönemden Erken Roma Dönemine kadar uzanan geniş bir zaman aralığına tarihlenebilmektedir. Dolgu toprağın kazısında ele geçen seramik buluntuların çoğunluğu Hellenistik Döneme tarihlenen kaplara ait parçalardan oluşmaktadır. Söz konusu buluntular bu dönemin tipik formları olan siyah firnisli balık tabakları, kalıp yapımı kaseler(megara), kantharos ve skyphos gibi daha çok günlük hayatta kullanılan formlara ait parçalardır. Buluntular içerisinde az sayıda sikkede yer almaktadır. Kazılarda MÖ 3-1. yüzyıl aralığına tarihlenen 4 adet sikke ele geçmiş olup bu buluntular dönemsel olarak da seramik kalıntılar ile örtüşmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Erken Roma Dönemi Smyrna Bouleuterionu'na ilişkin yapılan tespitler ve değerlendirmeler yapının MS 1. yüzyıl sonlarında Augustus Döneminden Tiberius Dönemine uzanan süreç içerisinde inşasının tamamlandığını göstermektedir. Bu tarihten sonra Smyrna Boulesi'nin toplantılarını gerçekleştirilmesi için kullanıldığı anlaşılan yapının antik kaynaklardan aynı zamanda Hitabet provalarında da kullanıldığını öğrenmekteyiz. Smyrna Antik kentinin kalbi konumunda bulunan "Devlet Agorası'nın" kuzeybatı köşesine bitişik yapının MS 177/178 depreminde olasılıkla cavea bölümünün onarılamaz bir şekilde zarar

⁷⁹ Knackfuss, Tafel V.

⁸⁰ Söğüt, 2019 s. 61.

⁸¹ Pausanias, 1923, Elis II, XXIII. 7 s. 147.

görmesinden dolayı kullanımının sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu yıkımdan sonra Geç Roma Bouleuterionu için küçük bir taş ocağına dönüşen yapının mermer ve kireç taşı mimari elemanlarının geç yapının tonoz duvarlarında ve kireç yakmada kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Günümüze ulaşan kalıntılardan yapının cavea bölümünün yaklaşık 31 m çap genişliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her bir oturma sırasının ortalama 35-36 cm yüksekliğinde olduğu ve plan üzerinde 74 cm derinliğinde bir alan işgal ettikleri anlaşılmaktadır. Böylelikle toplam cavea derinliği 10,84 metre olarak ölçülen yapının 14 oturma sırasına sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Yarım daireden biraz fazla genişlikte olan caveanın orkestra dairesinden başlayarak ışınal bir şekilde genişleyen 5 adet merdiven aralığı vasıtası ile hemen hemen birbirine eşit genişlikte toplam 4 kerkidese bölündüğü tespit edilebilmektedir. Ayrıca kazı buluntularından yola çıkarak mermer oturma sıralarının merdiven basamakları ile kesişen cephelerinde oldukça kaliteli bir şekilde işlenmiş aslan ayağı kabartması bulunduğu anlaşılmaktadır. Bouleuterion'un cavea çapı ve orkestra çapından yola çıkarak her bir oturma sırasının çevresi belirlenebilmektedir. Bu hesaplardan yola çıkarak kişi başı ortalama 50 cm genişliğinde bir oturma alanı ayrıldığında yapının yaklaşık 700 kişilik, eğer bu değer 60 cm olarak kabul edildiğinde ise yaklaşık 580 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği ön görülebilmektedir.

Yapının cephe görünümüne dair ise elde oldukça sınırlı sayıda veri bulunmaktadır. Mevcut kalıntıların çoğu yapının üzerinde konumlandığı teras duvarlarına aittir. Az sayıda andezit taşı bloğunda kullanıldığı görülen bu duvarlar çoğunlukla kesme kireç taşı bloklardan oluşmaktadır. Teras duvarlarının üzerinde ise cephelerde tuf/Foça taşı blokların kullanıldığı görülmektedir. Mevcut cephe duvarlarından Bouleuterion'un önünde yer alan giriş giriş yapısına sadece doğu cepheden Bazilikaya açılan bir kapıyla erişim sağlanabilmekteydi. Ardından yapıya giriş için bu ön avluya açılan güney cephede en az dört adet kapının bulunduğu ön görülmektedir.

Bütün bu veriler ışığında Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu; başta cavea bölümünün inşa ediliş biçimi ve kullanılan malzeme cinsleri, ardından da Yunan Tiyatroları gibi açılı bir şekilde uzanan analemma duvarı yönelimi itibarıyla Batı Anadolu'da en yakın örnekler olarak Teos ve Stratonikeia bouleuterionları ile benzer özellikler göstermektedir. Yapının aynı zamanda bu örneklerde de olduğu gibi önünde mermer döşemeli bir giriş avlusuna sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca bu giriş yapısı Smyrna Bouleuterionu'nun Troia/Illion Bouleuterionu⁸² ile de paylaştığı bir özellik olup MS 2. yüzyıldan sonra inşa edilen Bouleuterion yapılarında görülmemektedir.

Kaynakça

- Adak, M., Kadioğlu, M., (2017). M., “Die Steinbrüche von Teos und “Marmor Luculleum”, *Philia, International Journal of Ancient Mediterranean Studies*, Vol 3, 1-44.
- Altınörs-Çırak, A., Aksu, E., Demirden, H., E., Hekimoğlu, D., (2017), “İzmir’de Cumhuriyet Öncesinden Günümüze Kentsel Arkeolojik Varlıkların Tespit ve Tescilinin Tarihsel Öyküsü”, B. Yolaçan ve Diğerleri (Ed.), *Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, (ss. 23-44), İzmir, Ege Yayınları.
- Aristeides, P. A., (1986), “The complete Works: Volume I. Orationes I-XVI, with an appendix containing the Fragments and Inscriptions”, (C. A. Behr, Çev.), Leiden, E. J. Brill.
- Aytaçlar, P., Ö., (2006), *Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu’da Entelektüeller*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Baldoni, D., Franco, C., Manara, M., Belli, P., Berti, B., (2004) *Karia’da Bir Liman Kenti İasos*, İstanbul, Homer Kitapevi.
- Balty, J., Ch., (1991), *Cvria Ordinis, Recherches d’architecture et d’urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain*. Académie Royale de Belgique, Mémoires de la classe des beaux arts 4, 2. Bruxelles, Palais des Académies.
- Başaran, C., Kasapoğlu, H., (2014), “Parion Odeionu 2010-2013, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı”, H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz (Ed), Ankara, 193-208.

⁸² Dörpfeld, 1902, s. 230 (Fig 93)

- Başaran, C., Ertuğ, H. E., (2018), *The Architecture of Parion's Theater*, Pozitif Matbaa.
- Bier, L., (2011), *The Bouleuterion at Ephesos, Forschungen in Ephesos IX/5*, Brandt. B. (Ed), Wien, Quatember, U. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften,
- Bingöl, O., (1998), *Menderes Magnesiası - Aydın Germencik Ortaklar Tekinköy*, Ankara, Dönmez Ofset.
- Bingöl, O., (2004), *Arkeolojik Mimari'de Taş*, Homer Kitapevi, İstanbul.
- Böke, H., Akkurt, S., İpekoğlu, B., (2004), "Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvaların Özellikleri", *Yapı Dergisi*, Sayı 69, s.90-95
- Bruno, M., (1998), *Il Marmo e il Colore Guida Fotografia (Guida Fotografica i Marmi Della Collezione Podesti)*, Rome, L'Erma di Bretschneider.
- Çalışkan, M., (2015), A Study on Reusing Bouleuterion of Teos, "Yüksek Lisans Tezi" Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çördük, A., (2006) Yunan ve Roma Yapı Teknikleri, "Yüksek Lisans Tezi", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Dunbabin, K. M. D., (2006), *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge University Press.
- Dörpfeld, W., (1902), *Troja und Illion – Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Beck and Barth.
- Ersoy, A., (2010), "2008 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, II. Cilt, Ankara, 2010.
- Ersoy, A., Yolaçan, B., Şakar, G., (2011), "2009 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı", 32 Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., Çelik, G., Yılmaz, S., (2012), "2010 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı Raporu", 33 Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., (2015), *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna*, İzmir, Birleşik Matbaacılık.
- Ersoy, A., Yolaçan, B., Göncü, H., (2016), "Antik Smyrna/İzmir 2014-2015", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., Alatepeli, S., (2018), "Antik Smyrna/İzmir 2016", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Bursa.
- Ersoy, A., Gürler, B., Göncü, H., (2019), "Antik Smyrna/İzmir 2017", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Ankara.
- Gneisz, D., (1990), *Das Antike Rathaus, Das griechische Bouleuterion un die frühromische Curia*, "PhD", diss. Univesitat Wien, Wien 1990
- Gülbay, O., (2015), *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, İstanbul, Türkiye Alim Kitapları.
- Göncü, H., (2019), *Smyrna Bouleuterionu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Doktora Tezi", İzmir.
- Hoff, M., & Townsend, R., ve Diğerleri, (2016), "Antiochia ad Cragum Arkeolojik Araştırma Projesi: 2015 Sezonu", *Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Sayı 14, 1-8.
- Kadioğlu, M., (1999), "Der Opus Sectile-Boden aus dem Gerontikon Bouleuterion von Nysa ad Meandrum", *Asia Minor Studien*, Band 34, 175-188.
- Kadioğlu, M., Özbil, C., (2015), "Yeni Araştırmalar Işığında Teos", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, Sayı 40, 4-15.
- Knackfuss, H., (1908), *Das Rathaus von Milet, Königliche Museen*, Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Krischen. F., (1941), "Hellenistische Rathäuser, Antike Rathäuser, Studien zur Bauforschung", *Antike Rathäuser*, Berlin, Heft 4, Verlag Gebr Mann.
- Korkut, T., Grosche, G., (2007), *Das Bouleuterion von Patara Versammlungsgebäude des Lzkäschen Bundes*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Markle, M. M., (1999), "A Shield Monument from Veria and The Chronology of Macedonian Shield Types", *Hesperia*, 68.2.
- McDonald, W. A., (1943), *The Political Meeting Places of The Greeks*, Baltimore, the Johns Hopkins Press.

- McDonald, W. L., (1976), *The Pantheon Desing, Meaning, and Progeny*, London, Harvard University press, Cambridge Massachusetts.
- Nauman, R., Kantar, S., (1950), *Die Agora von Smyrna*, W. de Gruyter (Ed), Kleinasien und Byzanz, Istanbul Forschungen, Bd 17, Berlin.
- Meriç, R., (2004), *Metropolis City of the Mother Goddess.*, A. Hatay, (Ed.), İstanbul, Mas Matbaacılık.
- Öz, A. K., (2006), Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü “Doktora Tezi”, İzmir.
- Özüdoğru, Ş., Dökü, F. E., (2013) “Kibyra 2012 Yılı Kazıları”, *Anmed*, Ayrıbasım, 51-52.
- Packer. J. E., (2001), *The Forum of Trajan in Rome, a Study of the Monuments in Brief*, London, University of California Press.
- Pausanias., (1933) Description of Greece Books VI-VIII, (W. H. S. Jones, Çev), London, William Heinemann LTD
- Petzl, G., (1987), *Die Inschriften von Smyrna*, Teil II, I, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Rocca, E. La., (2015), *Agrippas Pantheon and it's Origin, The Pantheon: From Antiquity to the Present*, Marder, T.A., Jones, M. W.,(Ed) , New York, Cambridge University Press.
- Rose, C. B., (2014), *The Archaeology of Greek and Roman Troy*, New York, Cambridge University Press.
- Salman, B., Göncü, H., (2012) “Smyrna Bouleuterion’u Opus Sectile Döşemesi”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 140, 126-129.
- Söğüt, B., (2019), *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Talloon, P., Beaujean, B., Pobleme, J., (2016), “Sagalassos Bouleuterion-Bazilika 2015 yılı Kontrol Kazıları”, *Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Sayı 14, 119-128
- Taşkıran. M., (2018), Aizanoi Bouleuterionu/Odeionu Ön Değerlendirmesi, *Kütahya Müzesi 2017 Yılı*, Sayı 5, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 433-461.
- Tuchelt, K., (1975), “Bouleuterion und Ara Augusti – Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet”, *Istanbul Mitteilungen*, Band 25, 91-140
- Ürer, H., Alatepeli, S., (2017), Smyrna (İzmir) Agorası’nda Türk Dönemine Ait Su Yapıları, B. Yolaçan ve Diğerleri (Ed.), *Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, (ss. 267-288), İzmir, Ege Yayınları.
- Vitruvius., (1990) *Mimarlık Üzerine on Kitap*, (S. Güven Çev.), İstanbul, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Maya Matbaacılık.
- Wulzinger, V. K., (1946),” Das Rathaus von Herakleia am Latmos,” *Antike Rathäuser*, Berlin, Verlag Gebr Mann.
- Yakut, A., (2015), “Smyrna’yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristeides’in 18.19.20. Söylevleri”, *TAD*, C34 S.58, 459-506
- Yolacan, B., (3-5 Mart 2011), *The Agora Basilica Smyrna*, Soma 2011, University of Catania’da Sunulan Bildiri.

Figürler:

Fig.1: Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'na ait in-situ oturma basamağı (ortada) ile Erken Roma Bouleuterionu'na ait bazı aslan pençesi kabartmalarının karşılaştırılması.

Fig.2: Hava fotoğrafı üzerinden Smyrna Agorası kuzeybatı bölümü ve bouleuterionların konumları.

Fig.3: Erken Roma Bouleuterionu'nun kuzeydoğu cepheden görünümü ve teras duvarlarının sınırları.

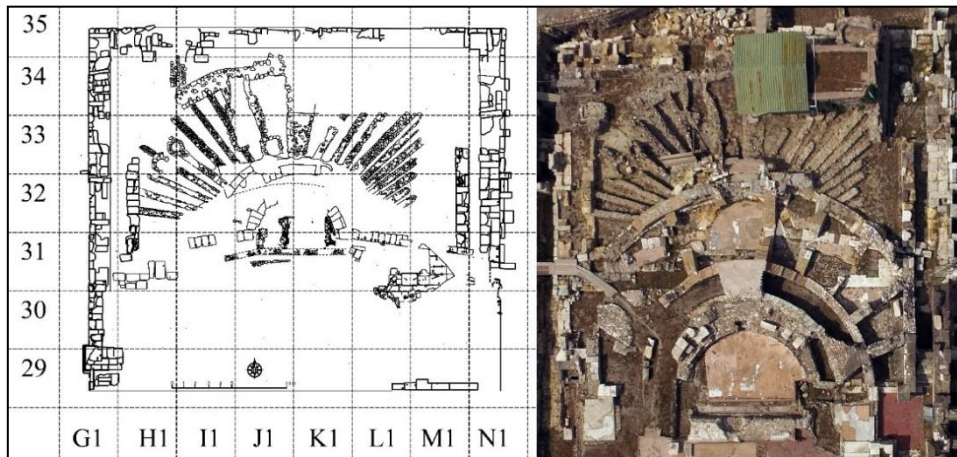

Fig.4: Erken Roma Bouleuterionu rölöve çizimi ve alanın havadan görünümü.

Fig.5: Cavea alt yapısına ait ışınsal duvarların kuzeybatı cepheden görünümü.

Fig.6: Cavea dairesel çevre duvarı kalıntılarının konumladığı I1.34 plankaresine ait hava fotoğrafı.

Fig.7: Kil taşı bloklar ve altında konumlanan dolgu toprağın kesit görünümü.

Fig.8: Erken Roma Bouleuterionu dolgusu K1/J1.34 plankarelerinden ele geçen bazı pişmiş toprak buluntular.

Fig.9: Dolgu topraktan ele geçmiş bazı aşınmış yüzeyli seramik kap parçaları.

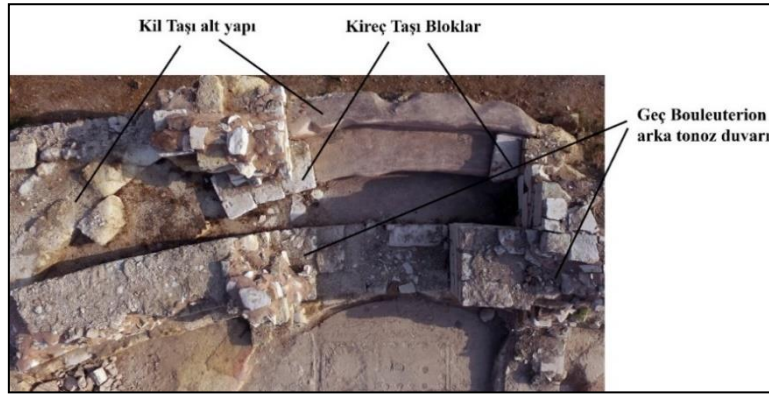

Fig.10: İn situ cavea alt yapısı kireç taşı blokların konumu, J1.32-K1.32/33 plankareleri.

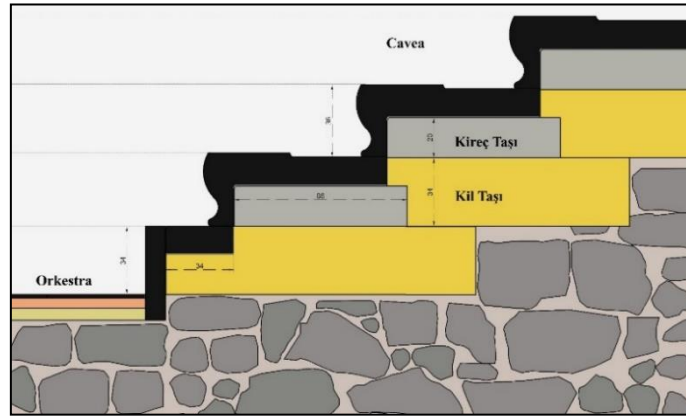

Fig.11: Cavea basamakları ve alt yapılarına dair kesit restitüsyonu.

Fig.12: Basamak şeklinde yükselen Cavea'ya ait kil taşı alt yapı blokları.

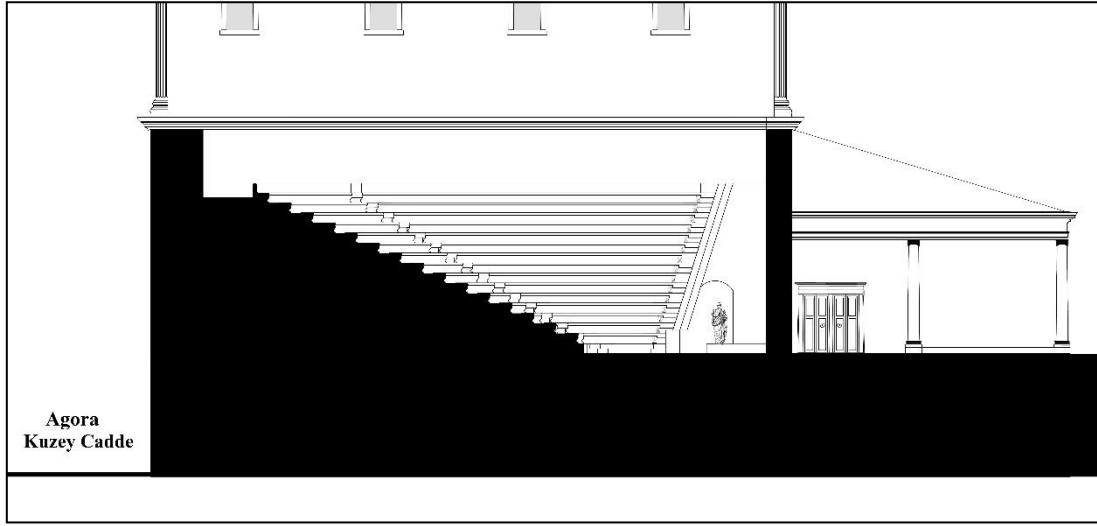

Fig.13: Cavea'nın restitüsyonu ve batı yönden kesiti.

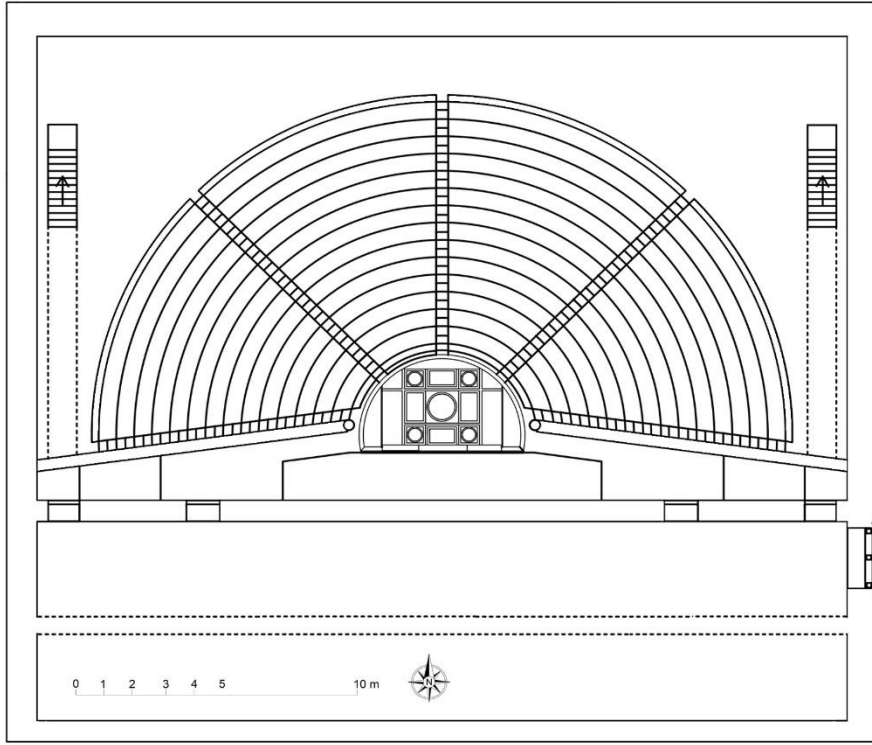

Fig.14: Erken Roma Bouleuterionu cavea planı restitüsyon çizimi.

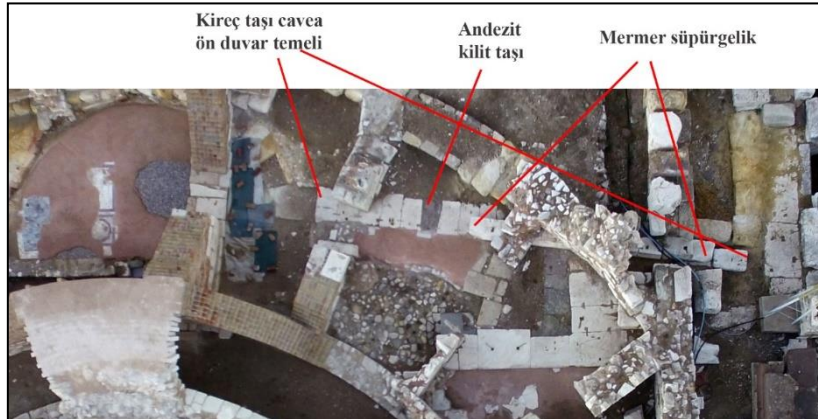

Fig.15: Analemma (cavea ön duvar) duvarı mermer süpürgelik bloğunun konumu, M1.31 plankaresi.

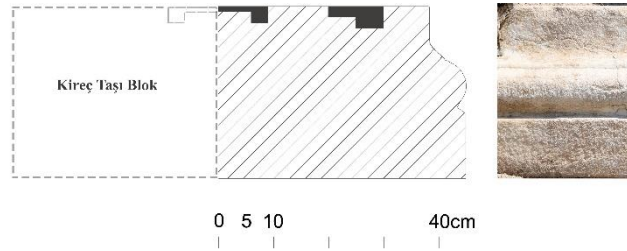

Fig.16: Analemma duvarı temel seviyesi üstünde konumlanan kalıntıların kesit çizimi.

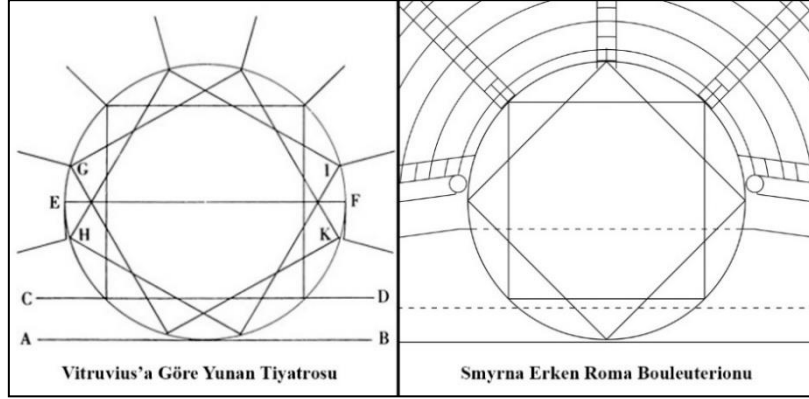

Fig.17: Vitruvius'un aktarımlarından yola çıkarak hazırlanmış çizim ile tanımlamaların Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'na uygulamasına ait plan çiziminin karşılaştırılması.

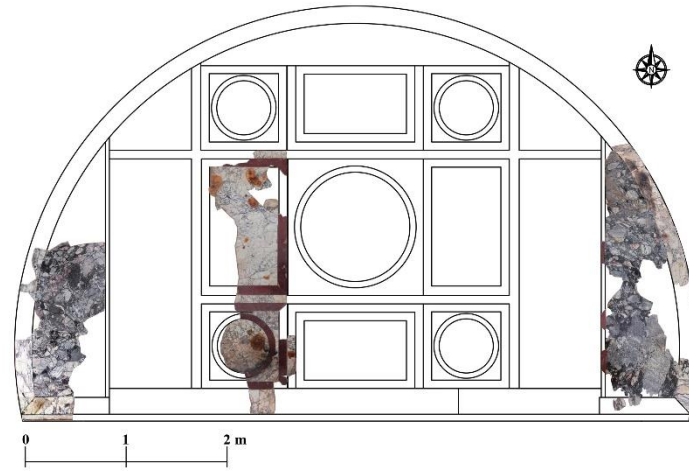

Fig.18: Erken Roma Bouleuterionu restitüsyonu çizimi ve in situ kalıntıların aplikasyonu.

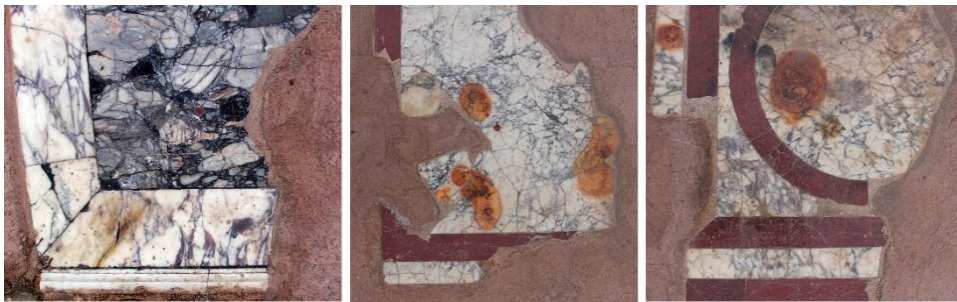

Fig.19: Orkestra döşemelerinin iyi korunmuş bazı bölümlerine ait detay fotoğrafları.

Fig.20: Orkestra zemininin güneybatı köşesi ve süpürgelik kalıntıları.

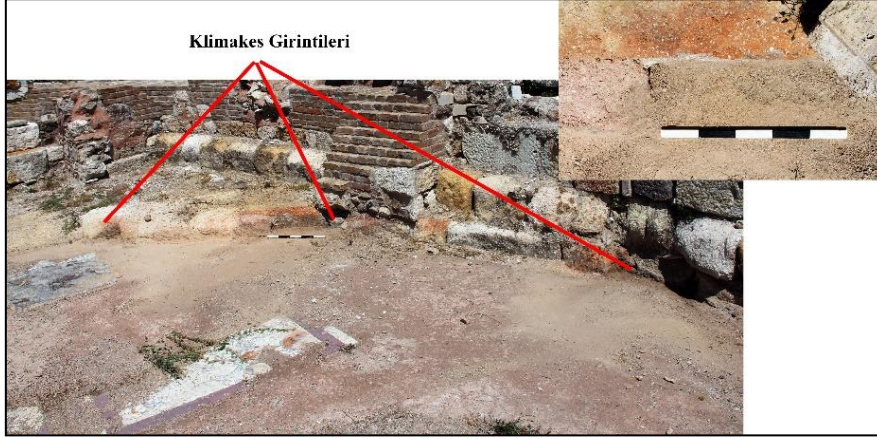

Fig.21: Orkestra batı bölümünde konumlanan caveaya açılan klimakes girintileri (sağ üstte ortada yer alan girintinin üstten fotoğrafı)

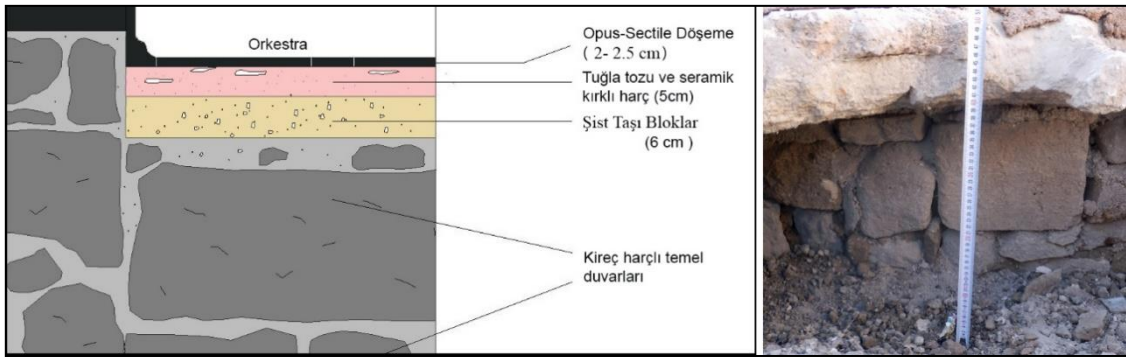

Fig.22: Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Orkestra zemini altyapısını gösteren kesit çizimi.

Fig.23: Kapı eşiğinin üstten görünümü.

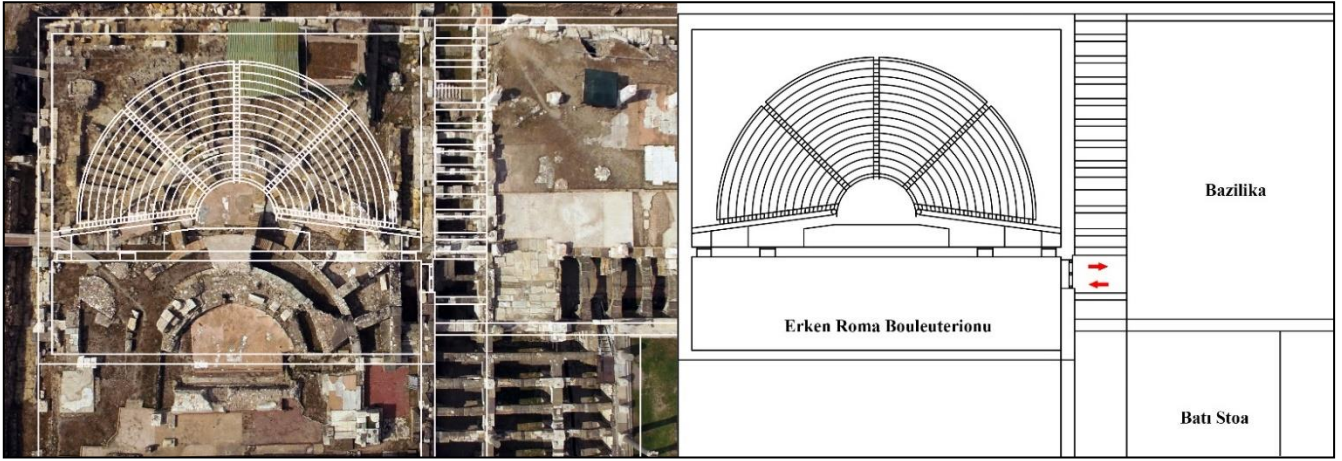

Fig.24: Erken Roma Bouleuterionu ve Bazilikaya açılan kapının konumu.

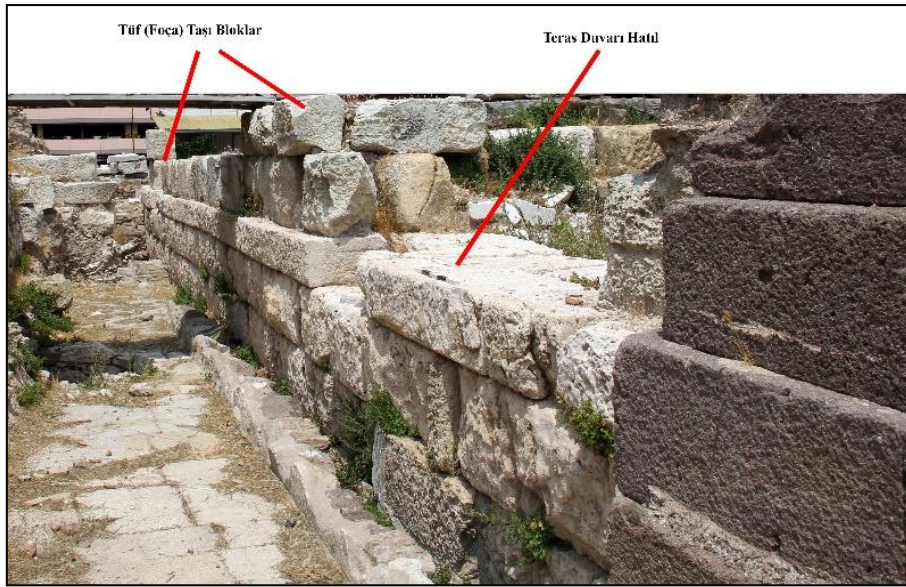

Fig.25: Batı caddeden teras duvarının görünümü.

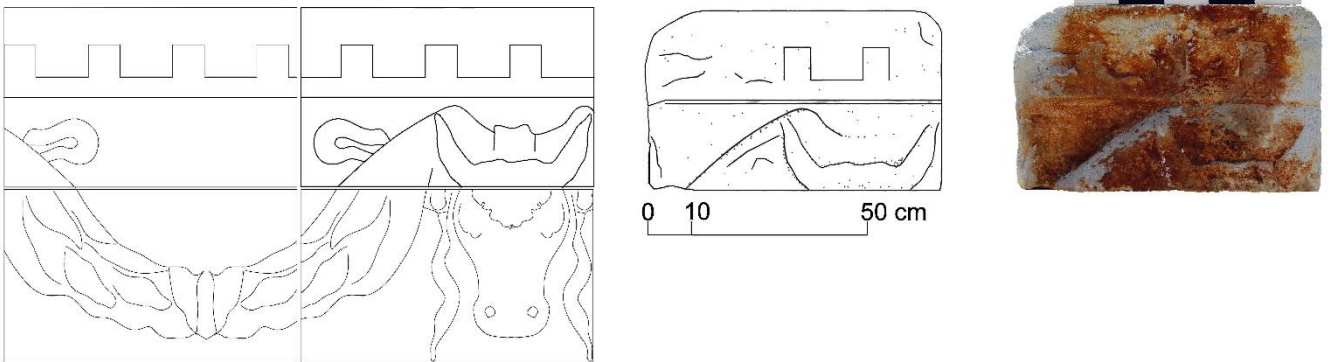

Fig.26: Bukephalion ve griland kabartmalı firiz bloğun cephe görünümü ve cephe ve restitüsyon çizimleri.

Fig.27: Batı Cephe drenaj oluğunun konumu ve cepheden ve üstten görünümü.

Fig.28: Güney cephenin doğu bölümünde gözlemlenen mermer duvar kalıntıları.

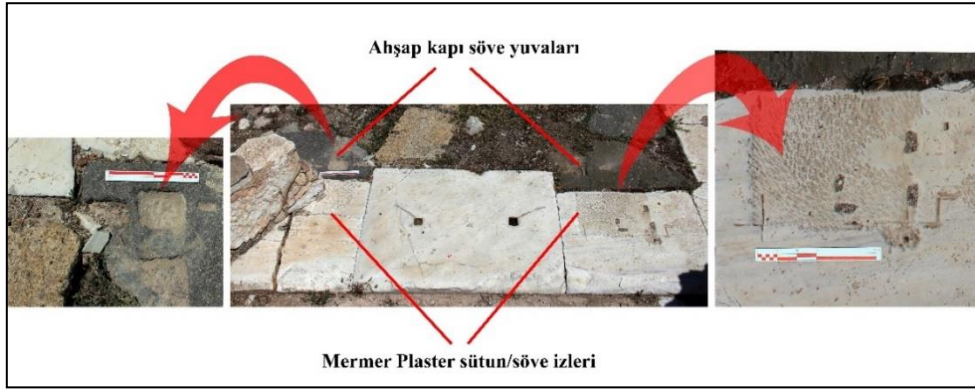

Fig.29: Mermer kapı eşiği ve ilişkili kalıntılar.

Fig.30: Yapının güneydoğu köşesinde konumlanan girişe dair kalıntılar.

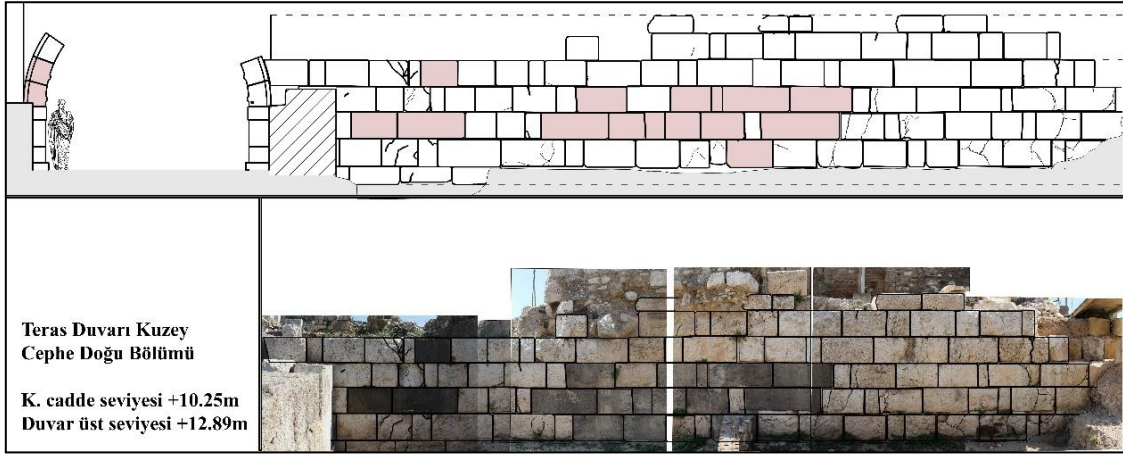

Fig.31: Teras duvarı kuzey cephesinin iyi korunmuş doğu bölümü ve cephe çizimi.

Fig.32: Batı Portiko batı galeride konumlanan sarnıcın kuzey cephesi.

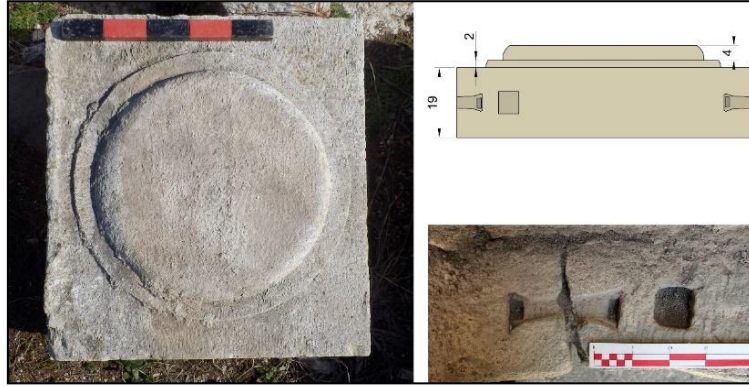

Fig.33: Agora avlusunda yer alan bir Makedon Kalkanı kabartmalı yapı elemanı ve in situ bloklar üzerinde görülen kenet detayları.